

УДК 21.009

Л. О. Стасюк,

кандидат філософських наук, доцент

(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

КАЛЬВІНІСТСЬКИЙ ПРОТЕСТАНТИЗМ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті показано місце і значення кальвіністського протестантизму у процесі соціалізації особистості. Виявлено безпосередній вплив сучасного кальвіністського протестантизму на суспільну свідомість його adeptів, що посилюється у міру збільшення кількості його організацій та активізації культової та позакультової практики. Зафіксовано потенції реформатства у напрямі розвитку людини від індивідуального до соціального.

У добу глобалізації входження особистості в соціальне середовище звершується за умов індустріалізації, інтенсифікації технологічного розвитку, секуляризації, інформаційно-комунікативного прогресу, що значно збільшує діапазон і динамізм соціальних взаємозв'язків. Означені умови супроводжуються такими протилежними тенденціями, як універсалізація релігійних явищ, з одного боку, та міжрелігійні протистояння – з іншого. Невід'ємною частиною релігійного та соціокультурного буття України є протестантизм, який динамічно розвивається і культивує соціальну активність. Одним із протестантських конфесійних напрямів, що почав відновлення в Україні з 90-х років ХХ ст., є кальвіністський протестантизм, який охоплює Українську євангельсько-реформовану церкву (УЄРЦ), Закарпатську реформатську церкву (ЗРЦ), Євангельську реформатську пресвітеріанську церкву (ЄРПЦ).

Відкритість до трансформацій духовних викликів за будь-яких соціокультурних реалій, а також поступове збільшення кількості організацій обумовлює активізацію реформатів у суспільному житті, що актуалізує недостатньо з'ясоване питання місця і ролі кальвіністського протестантизму в соціалізації особистості. Відтак виникає необхідність дослідити особливості та механізми впливу кальвіністського протестантизму на характер пристосування і розвитку особистості в українському суспільстві, у результаті якого індивід відтворюватиме набутий соціальний досвід у своїй життєдіяльності.

Дефініція релігії за принципом її дієвості в суспільстві, проекції на індивіда та культуру загалом трактується в межах функціонального підходу в інтерпретації релігії. Такий підхід репрезентують М. Вебер, Д. Белл, А. Бергсон, Е. Дюркгейм, М. Еліаде, Д. Мартин, Б. Рассел, В. Франкл, Е. Фром та інші, звертання до основних ідей яких надає можливість досягнути поліаспектності порушеної тематики, усвідомити її вагомість для розуміння специфіки і ступеня означення кальвіністського протестантизму на процесах соціалізації особистості в українському просторі. Проблему функціонування релігії в суспільному бутті людини вивчають і узагальнюють теоретичні підвалини світогляду та релігійно-духовної історії українства М. Бабій, М. Закович, С. Здіорук, В. Єленський, А. Колодний, В. Лубський, М. Маринювич, П. Саух, Л. Филипович та інші. Головні напрями аналізу феномена протестантизму в Україні, формування методологічних засад його дослідження здійснюють В. Єленський, В. Докаш, М. Черенков, П. Яроцький та інші. Особливо значущими для нашої тематики є доробки П. Кралука, В. Любашенко, Р. Соловія, які висвітлюють джерела виникнення і умови адаптування кальвінізму в українському етноконфесійному середовищі, окреслюють проблематику становлення кальвіністської віросповідної догматики, принципів церковбудівництва та його інституційний розвиток як Української євангельсько-реформованої церкви. Варто наголосити на важливому значенні для нашого дослідження сучасних історичних студій, присвячених функціонуванню Закарпатської реформатської церкви, науковців І. Бабинця, О. Данко, М. Палінчак, О. Лешко та інших.

Таким чином, проаналізувавши останні дослідження і публікації, ми можемо констатувати зростання інтересу до багатовекторного вивчення феномена протестантизму в Україні та окремих конфесій кальвіністського напрямку. Проте недостатньо розкритим залишається цілісне осмислення соціальної функціональності та реалізації кальвіністського протестантизму в процесах адаптування індивіда до національного соціального буття.

З огляду на це актуалізується мета запропонованого дослідження, яка полягає у висвітленні з філософсько-релігійнознавчих позицій ролі кальвіністського протестантизму в процесі соціалізації особистості у сучасному громадському суспільстві, що сприятиме практичному втіленню філософської рефлексії релігії в контексті досягнення громадянської й міжконфесійної стабільності та злагоди в умовах національної поліконфесійності. Для досягнення поставленої мети необхідно, по-перше, виявити особливості релігії, зокрема протестантизму як світоглядно-змістового підґрунтя становлення суспільного буття людини, по-друге, з'ясувати роль кальвіністського протестантизму у процесі соціалізації особистості. Об'єктом дослідження є кальвіністський протестантизм в Україні за

Новітньої доби, предметом – механізми впливу кальвіністського протестантизму на соціалізацію особистості.

Ціннісні орієнтації в соціальній поведінці особистості, які проявляються у процесі її соціалізації, значною мірою залежать від релігійного чинника. Очевидним є факт імплікації релігії на самореалізацію індивіда в різних сферах суспільного буття упродовж еволюції людства. Релігія як один з інститутів соціалізації особистості певним чином впливає на формування її стереотипів, норм, цінностей і ціннісних установок. У визначенні Е. Фрома релігія інтерпретується не тільки як об'єкт поклоніння, але і як система поглядів і дій певної групи, і як система орієнтацій індивіда. Дж. Фрезер трактує релігію як силу, що підноситься над людиною, спрямовує і контролює її життєвий шлях.

Релігія задовольняє морально-духовні запити індивіда. Ще святоотчча екзегетика була прообразом духовного надбання людини. І. Кант сутність релігії вбачав не в богоспівкуванні, а в сприйнятті та виконанні людиною свого морального обов'язку. "Моральний закон через поняття вищого блага як об'єкт і кінцеву мету чистого розуму веде до релігії, тобто до пізнання обов'язків як Божих заповідей" [1: 463]. Сучасні вітчизняні релігієзнавці акцентують увагу на питанні ефективності засвоєння індивідом як минулого, так і сьогоденного морально-духовного досвіду й цінностей із метою адекватного визначення його власного шляху й місця в суспільстві, що уможлиблюється завдяки врахуванню впливу християнства на суспільну свідомість особистості.

Осмислюючи феномен соціалізації, Е. Дюркгейм розглядає її як сформований у межах культурної спадщини і надбав певного суспільства процес адаптації людини до цього суспільства, яке вчений визначає як суб'єкт впливу, а людину відповідно його об'єктом. Релігія як необхідний елемент культури у теоріях соціолога постає поряд із багатьма іншими суспільними (сімейний стан, військова служба тощо) і позасуспільними (індивідуальні схильності, спадковість, расова приналежність тощо) чинниками та явищами, що впливають на формування девіантної поведінки індивіда, зокрема скоєння ним самогубства.

Тривалий час спостерігаючи за впливами різних чинників, у тому числі релігійного, на самогубство серед європейців, Е. Дюркгейм, виявляє, що, по-перше, найвищий показник суїциду в протестантських країнах Пруссії, Саксонії, Данії та ін. По-друге, в окремій країні, зокрема Швейцарії, з її різнонаціональним (французьким і німецьким) населенням та інших європейських країнах з ідентичним соціальним середовищем, специфікою культурного розвитку й низкою однорідних ознак, релігійний чинник спричиняє збільшення кількості самогубств особливо серед протестантів, незважаючи на те, що протестантизм (як і католицизм) безапеляційно забороняє і вважає самогубство важким гріхом. Звертаючись до статистики, на основі компаративного аналізу різних релігійних систем (протестантської, католицької, іудейської), Е. Дюркгейм робить висновок про те, що до загострення суїциду призводить протестантизм із його індивідуалізмом, обумовленим потягом до знань, суворістю у контролі, дисципліні, моральних приписах, з його невисоким ступенем згуртованості порівняно з іншими конфесіями та пояснює означену закономірність тим, що "протестантизм надає значно більше простору (відносно католиків – Л.С.) для свободи совісті" [2: 170]. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що дослідження Е. Дюркгейма обмежується другою половиною XIX ст., яке характеризується кризою і нестабільністю у багатьох сферах, суїцид у ньому не є масовим актом (кількість коливається у межах 100 чол. на 1 млн. населення). Крім того, причетність до суїциду соціолог визначає як загальнопротестантську тенденцію, питання такої девіантної поведінки в окремо взятих протестантських спільнотах, у тому числі кальвіністських конфесій, і надалі залишається нез'ясованим.

Кальвіністський протестантизм, на думку М. Вебера, спрямовує особистість на віднайдення шляхів ефективного самовизначення і власного місця в суспільстві, сприяє усвідомленню свого покликання та адаптуванню до кризових й ідеологічних викликів. Поняття "кальвіністський протестантизм" учений вперше використовує у роботі "Протестантська етика і дух капіталізму" для позначення насамперед реформатської церкви. М. Вебер окреслив проблематику взаємозв'язку протестантського етичного віровчення з капіталістичною ідеологією, виявив вплив протестантських, насамперед кальвіністських, світоглядних ідей на зародження духу капіталізму, а разом з тим на економічну діяльність, професійну кваліфікацію, соціальний статус загалом adeptів кальвінізму соціокультурного простору не лише Німеччини, а й Швейцарії, Англії, Голландії, Америки та інших країн. "Практична етика кальвінізму, – зазначає М. Вебер, – дала змогу подолати відсутність плану і системи у повсякденному житті віруючого і створювала послідовний метод усієї життєвої поведінки" [3: 132].

Релігійна традиція кальвінізму, зокрема аскеза про професійний обов'язок, стала тією життєвою настановою, яка сприяла впровадженню економічних інновацій, мотивувала до навчання протестантів у різноступеневих освітніх закладах, до раціонально обґрунтованої професійної діяльності, орієнтованої на прибутковість, накопичення капіталу. Зафіксувавши беззаперечну перевагу протестантів серед суб'єктів господарювання, М. Вебер пояснює це явище особливостями

віросповідної системи кальвінізму. Закладені в її підвалинах інтенції методичності життєвого устрою, професійно спрямованої етики, кальвіністських релігійних цінностей, своєрідного співвідношення релігійно-духовного й світсько-матеріального принципово відмінні або відсутні в католицькому і лютеранському віровченнях.

Трансформація функціональності релігії реалізовується відповідно до сакральних цінностей і секуляризаційних процесів у соціумі. Християнські цінності, як значущий сакралізований кодекс, репрезентують свою стійкість у різні часи розвитку України, релігійність населення якої характеризується кордоцентричністю, індіферентністю щодо церковно-конфесійного вибору "Іншого", толерантністю тощо. Звернені до внутрішніх глибин особистісного "Я", релігійні цінності сприяють духовному становленню й утвердженню суспільного буття людини. На основі релігійних цінностей від найвищої абсолютної, якою є Бог, до особистісно зорієнтованих цінностей земного буття, таких як праця, шлюб, сім'я та інші, формується життєвий і узгоджений з ним духовний світ людини. Життєвий світ протестантів вибудовувався на основі сумлінної праці, як засадничої ознаки їхньої обраності на спасіння, заощадливості, ініціативності, чесності в ділових взаємодіях, бережливого ставлення до приватного та чужого майна.

Охарактеризований М. Вебером образ кальвініста відповідає зразку європейського протестантизму Нового часу. Проте протестантизм в Україні XX ст. розвивався за інших, окрім загальновідомих світових і регіональних процесів і трансформацій, внутрішньо конфесійних умов, до яких належить, зокрема, і незначна кількість кальвіністських громад як речників класичної церковної традиції, відмежованість від світової богословської думки, тривалий тоталітарно-атеїстичний режим, упереджене ставлення громадян до "сектантів". Сучасний протестантизм, за визначенням В. Любащенко, "слабий низькою освітою своїх adeptів, однак сильний їхнім місієним ентузіазмом та общинною ревністю... Пересічний "український" протестант далекий від доктринального модернізму і політичних гасел, натомість прискіпливий у збереженні християнської родини, сповненої благочестя і громадянської покорі" [4].

Соціалізаційний процес кальвіністського протестантизму передбачає соціальне виховання, яке здійснюється з метою засвоєння загальнохристиянських і вузькоконфесійних цінностей і знань на основі соціальної доктрини через створення недільних шкіл, проведення молодіжних зібрань, біблійних уроків, організацію внутрішніх і зовнішніх конфесійних конференцій і фестивалів, дитячих таборів відпочинку, видання релігійно-просвітницької періодики УСРЦ. Пов'язана з унормуванням і урізноманітненням суспільної функціональності конфесії та соціалізації своїх вірників-угорців культова і позакультова діяльність Закарпатської реформатської церкви спрямована на трансляцію духовних і культурних надбань угорських реформатів. Відтворення ЗРЦ соціальних відносин у суспільстві відрізняється тим, що поряд із традиційними для кальвіністського протестантизму заходами організовується низка специфічних заходів, обумовлених регіональними геополітичними процесами. Зокрема, безпосередня участь ЗРЦ в освітньому і культурному житті угорської молоді як однієї із засновників благодійного фонду "У підтримку Закарпатського ужгородського інституту", відкритого у Берегові з метою угорськомовного навчання студентів, проведення у приміщенні церкви урочистостей з нагоди початку і закінчення навчального року студентами цього ВНЗ, урочистих церемоній з нагоди святкування Дня святого Іштвана, проведення заходів у рамках Світової зустрічі реформатів за участі церковних і державних діячів Закарпаття, Угорщини, Румунії, Словаччини, США та ін. Вагомість ЗРЦ як етноконфесійного утворення національної меншини, яка має достатні умови для задоволення своїх релігійних потреб, утримується на регіонально-територіальному рівні.

Прогресивними в напрямі соціалізації українських adeptів реформатства та унормованості міжетнічної толерантності вважаємо проведення у деяких ЗРЦ у визначений час богослужінь українською мовою, організацію спільних зустрічей, екскурсій угорської й української громад Закарпаття, а також створення наприкінці 90-х років XX ст. на території краю чотирьох громад УСРЦ. Соціальній доктрині кальвіністів притаманна теоретична і практична змістова спрямованість в осягненні та реалізації віровчення. Серед основних сучасних тенденцій модернізації соціальної концепції протестантів є евангелізація українського суспільства, яку Пресвітеріанська церква здійснює за допомогою функціонування близько тридцяти недільних шкіл, релігійно-інформаційного забезпечення низкою періодичних видань та соціально-практичної діяльності понад п'ятдесяті пасторів.

Формування соціально-позитивних установок сприяє залученню особистості до соціальної діяльності, що відбувається не лише завдяки виховним, а й пізнавальним, нормативним та іншим конфесійним виявам. Адже релігія як інституція "організовує, впорядковує, унормалізовує відносини, що складаються між віруючими, між людиною і світом надприродного, диктуючи спільності і певні правила поведінки, і форми діяльності" [5: 22]. Ґрунтуючись на потребі адаптування до соціального середовища, релігія окреслює основні контури діяльності, комунікації, поведінки, віруючої людини, а

також спрямовує на приборкання її примітивних інстинктів, егоцентричності, що пояснюється соціальною природою людини як однієї з ознак її дуальності.

Релігійна діяльність коригується історичними, географічними, політико-правовими, соціокультурними передумовами розвитку суспільства, які, у свою чергу, впливають на самоідентифікацію людини з певними соціальними ролями, що визначає процес її соціалізації. Відтак в Україні релігійна практика утверджується в соціумі за умов історично вмотивованої плюральності релігійного життя, а Реформація привела не лише до становлення протестантизму, а й визначила напрям суспільного розвитку країн західноєвропейського, в т. ч. українського простору. Вектор розвитку сучасного християнства спрямовано на його протестантизацію як загальну тенденцію початку ХХІ ст., що виявляється, за визначенням А. Колодного, як "зростання в конфесіях прагнення до все більш свідомого осягнення змісту християнського вчення і поступове спрощення обрядової символіки і практики" [6: 305]. Означене акумулює новітні соціальні виміри людини в контексті релігійної парадигми глобалізованого світу.

Світоглядно-конфесійна зорієнтованість постає інтегративним началом, яке формує самоусвідомлення індивідом релігійності та експлікує його повноцінність і повноправність як члена громадянського суспільства, що й забезпечує людині можливості для самоздійснення поза державними структурами. За твердженням Г. Мітера, кальвінізм не обмежується богослов'ям, а презентується всеохоплюючою системою, що продукує певні погляди на політику, суспільство, науку, мистецтво і надає єдине світобачення. Не залишаючись осторонь проблем людського буття в соціумі, кальвінізм формував єдине світосприйняття, що ґрунтується на догматі про мирське призначення християнина, відповідно до якого актуалізувалась ідея індивідуальної активної діяльності суб'єкта релігії.

Загальні інтенції стосовно соціальної орієнтації та належності викристалізуються у вченні про напередвизначення й Божественну благодать. Вони обумовлюють підприємливість, результативність, успішність людини як основу її життєвого призначення. Соціальне реформатське віровчення спрямоване на розкриття здатності людини до спасіння завдяки ідеї абсолютного всевладдя Бога в духовних і матеріальних сферах буття. Кальвініст "робить Слово Боже канonom, тобто законом свого життя. Це – закон віри, що направляє його розум і практика, що визначає його повсякденні обов'язки" [7: 23].

Модернізація соціальних поглядів відбувається відповідно до нових соціальних потреб християнина. Головною метою реформатського і пресвітеріанського соціального вчення є коригування і спрямування поведінки людини в певних життєвих ситуаціях, що здійснюється шляхом надання практичних вказівок, вимог, обмеження заборонами, обов'язками та спрямування на морально-етичний ідеал християнина. "Восьма заповідь вимагає законного забезпечення благополуччя і матеріального стану для нас самих й інших, та сприяння їм" [8: 29]. Такі соціальні погляди і діяльність засвідчують адаптованість доктринальних засад до переоцінки цінностей українського суспільства в умовах глобальних проблем сучасності. Антропологічні й суспільно-етичні доктрини становлять основу модернізації соціальної концепції кальвіністського протестантизму, яка виявляється завдяки відкритості реформатів до суспільства, їхній соціальній активності, лояльному ставленню до держави, суспільній евангелізації.

Отже, суспільно-практичні аспекти релігії сприяють становленню індивіда як духовної особистості. На тлі національної релігійної поліконфесійності та плюралізму кальвіністський протестантизм, займаючи незначні, кількавідсоткові позиції за кількістю організацій на релігійному атласі України, декларує динамізм у збільшенні чисельності своїх організацій з часів становлення незалежної України, що спричиняє поступове зростання потенціалу реформатів у напрямі втілення соціальних програм. Базуючись на основних принципах класичного кальвінізму, сучасні його відгалуження в Україні презентують тотожні алгоритми формування соціальної адекватності та набуття життєвої компетенції своїх вірян, що впливає на процеси соціалізації людини. Позакультова практика кожної конфесії вирізняється своєрідними умовами та організацією різноспрямованих заходів відповідно до сьогоденних реалій і стадії функціонування УЄРЦ, ЗРЦ та ЄРПЦ, що обумовлено історичними, геополітичними, соціокультурними, етноконфесійними особливостями їхнього розвитку.

Практичне значення усвідомлення вагомості релігії як засобу залучення людини до суспільного життя, дослідження змістового наповнення та специфіки функціонування релігії в соціумі полягає у можливості трансформації означених теоретичних візій у культурну і релігійно-церковну площину з метою врегулювання та здійснення міжконфесійної співпраці та діалогу в зустрічі "Я-Ти". Враховуючи те, що процес соціалізації індивіда триває протягом всього життя, перспективною постає проблема реалізації особистості та збереження її національної релігійної й культурної ідентичності за умов впливу протестантизму загалом і кальвіністського протестантизму зокрема на зміст і форму соціокультурного та релігійного буття українства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кант І. Критика практичного розуму // Твори в 6-ти томах. – Т. 4. – Ч. 1. – М.: Думка, 1965. – С. 311-501.
2. Дюркгайм, Еміль Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фр. Л. Кононович. – К.: Основи, 1998. – 519 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
4. Любашенко В. Протестантизм в Україні: творення стереотипів триває // "І". – № 22. – 2001. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/lubasch.htm#pp2>].
5. Филипович Л. Релігія і нація як об'єкти наукового дослідження / Релігія і нація в суспільному житті України й світу. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 9-33.
6. Колодний А. Християнство за умов глобалізації / Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – С. 302-311.
7. Мітер Генрі Х. Основні ідеї кальвінізму. – CRC World Literature Ministries: "Християнський міст", 1995. – С. 239.
8. Короткий катехізис. – 133 Woodlands Road Clagow G3 6LE. – Scotland, 2000. – 45 с.

Матеріал надійшов до редакції 31.08. 2010 р.

Стасюк Л. О. Кальвинистский протестантизм как фактор социализации личности.

В статье показано место и значение кальвинистского протестантизма в процессе социализации личности. Выявлено непосредственное влияние современного кальвинистского протестантизма на общественное сознание его адептов, что усиливается в меру увеличения количества кальвинистских организаций и активизации культовой и внекультовой практики. Зафиксированы потенции реформатства в направлении развития человека от индивидуального к социальному.

Stasyuk L. O. The Genevan Protestantism as a Factor in the Socialization of Personality.

In the article the value of Genevan Protestantism in the process of socialization of the individual is shown. The direct impact of contemporary Genevan Protestantism on social consciousness of its adepts is revealed, which is aggravated by increasing the extent of its organizations and activation the religious and outside religious practice. The potency of reformation in the direction of person's development from individual to social is traced.